

Захарченко Н.В.

УДК 370+379.11+306.43+379

ОСВІТЯНСЬКИЙ ПРОЦЕС В КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНОЇ ІНЕРЦІЇ

Постановка проблеми. Сьогодні необхідно повернутись до науково обґрунтованої соціальної системи мотивів і стимулів, яка б була насамперед моральною і відповідальною, а вже потім професійною і пропедевтичною. Український народ вимагає цих кроків давно – якісних, рішучих і чітких. Від старого режиму у спадщину суспільству залишилась розкрадена держава і розгублена нація, що втратила довіру до всіх і всього. Без перебільшень – моральність суспільства слід відбудувати майже з нуля.

Сучасна політика вимагає відпрацювання нового стилю соціальної поведінки, що допоки значно суперечить життєвому досвіду, накопиченому в минулі десятиліття і сторіччя. Та чи здатні ми до змін взагалі, і скільки часу знадобиться для впровадження системи якісних моральних норм і їх сприйняття суспільством – питання, над якими слід задуматись всім.

Розробленість теми. Проблеми суспільства ніколи не залишаються поза увагою науковців, ними опікувались і опікуються величезна кількість дослідників, як в окремих галузях (О.Білий, О.Шморгун, В.Ільїн і т.д.), так і загалом (М.Михальченко, Д.Белл, В.Іноземцев, С.Лозниця, В.Ларцев і т.д.). Зокрема станом освіти переймаються такі науковці, як В.Андрущенко, В.Кремень, С.Ніколаєнко, Д.Дзвінчук, В.Вікторов, К.Корсак, А.Гофрон, С.Подмазін, Н.Радіонова, А.Бойко, І.Зязюн, Г.Балл, Б.Гершунський, В.Лутай, В.Крижко та багато інших. Освітнянський процес є одним з найчутливіших до будь-яких коливань, що відбуваються в суспільстві, та будь-яких зовнішніх впливів. Однак, коли в суспільстві нічого не відбувається, спостерігається процес суспільної інерції, то це відбивається і на освітянському процесі, що може призвести до дуже несподіваних наслідків.

Метою даної роботи є розкриття змісту суспільної інерції та визначення її впливу на освітянський процес.

Виклад основного матеріалу. В Законі України «Про освіту» зазначається, що «освіта – основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави» [1; 3]. Отже, освітянський процес є не лише сукупністю навчально-виховних заходів, а виступає головним чинником адаптації особистості до умов соціального середовища. Тому на освітянський процес покладено величезну відповідальність як за ступінь сформованості окремої особистості, так і за розвиток цілого суспільства. Цілком доцільно науковці висловлюються, що «тривалий час в Україні ведеться підготовка фахівців у розрахунку на велику країну, якої вже давно немає, і відповідний соціальний устрій. Запровадження світових освітянських стандартів, здебільшого без урахування особливостей національної освіти, педагогічної наукової школи нерідко було не процесом адаптації, а механічним накладанням, що, зазвичай, мало певні негативні наслідки і не отримувало підтримки в освітянському середовищі» [7; 47].

Соціальну адаптацію і функціонування можна оцінювати кількісно за рівнем суспільної активності людей і якісно за характером і спрямованістю даної активності, яка здатна бути творчою, або руйнівною, адекватно свідомою або девіантною, стихійною і таке інше. Всі ці параметри спрацьовують за умов: по-перше – функціонування відповідної соціальної структури; по-друге – детермінованості нормативної культури та ціннісних орієнтацій. Всі ці процеси відбуваються на підставі і на ґрунті нормативних канонів індивіда, його самоуявлення і самооцінки. По-третє – все це адаптується до установок, стилю мислення та самосвідомості конкретної емпіричної особистості.

Реальна соціальна поведінка багатіша і різноманітніша ніж це прийнято вважати, в ній представлено всі суспільні, громадські, групові, індивідуальні варіації, за якими стоїть соціальний розум і особистісна свідомість, рівно як і аксіологічні інтереси відповідних країн. Наприклад, гласність необхідна всьому суспільству. Без неї неможливо виявляти і виправляти суперечності і недоліки громадського життя в будь-якій сфері.

Суспільствознавці, як і працівники ЗМІ, мають в цьому питанні свої безпосередні наукові і професійні інтереси, адже без свободи слова ні працювати, ні впливати, ні змінювати щось на якісно інше – неможливо. З іншого боку – «крикуни» здатні «забалакати» будь-яку проблему, залишити її поза сферою перспектив вирішення в безкінечних «обговореннях завдання».

Невміння прорахувати дію на маси і наслідки протилежного впливу, м'яко кажучи, це непрофесійність політиків, які ставлять перед собою нереальні, швидше, навіть хибні завдання. До того ж, негативний результат інколи спочатку сприймається, як позитивний. Тим більша гіркота розчарувань.

Науковець, насамперед, виходить з власного розуміння істини і законів певної сфери інтересів. Але перед майбутнім і навіть сьогоднішнім, він повинен відповідати об'єктивними результатами своїх досягнень.

Інерція – природний супутник одночасно і руху, і спокою. На відміну від гальмування, що уповільнює рух завдяки певним зусиллям, інерція автоматично стабілізує старий процес. Ще не рідко вживають у цих випадках поняття стагнації, хоч, по-суті, *стагнація* є поглибленням інерційних процесів в бік регресу, «станом тривалої суспільно-економічної депресії», перекладається з латинської мови, як «стояча вода» [9; 855].

В суспільстві це ризиковані процеси – свідоме гальмування, або позасвідоме – наслідки негативні. Це знеособленість суспільного життя, недооцінка індивідуально-особистісного буття. Протягом певного часу під прапорами боротьби з індивідуалізмом послідовно принижувався і пригнічувався індивід, його неповторна самість нівелювалась «потребами мас». В політиці бюрократизація суспільного життя і уяви про особистість, як про «гвинтик» - за радянських часів були еталоном. Так наприклад, Н. Панчук розглядає фактори розвитку та фактори стримування політичної активності студентства. Серед останніх вона виділяє:

«постійне зниження питомої ваги молоді по відношенню до усього населення; зниження рівня життя і соціально-психологічного стану молоді; ускладнення умов отримання освіти та професії; незавершеність формування концентрованої, системної державної молодіжної політики; несформованість стосунків між політичними партіями, блоками, громадянськими організаціями; відсутність чіткої системи національного виховання; відсутність механізму активного включення молоді в політичну діяльність в процесі становлення політичної системи» [8; 83] і т.д. Все це говорить про відсутність позитивних зрушень не лише у розвитку політичної активності молоді, а й у процесі її життєвого забезпечення.

Сучасний стан освіти називають кризовим, і це цілком виправдано. Науковці виділяють ряд причин, що призвели до цієї кризи. «Зокрема, в умовах різкого скорочення обсягів виробництва і надання послуг, закриття різних підприємств значно знизилася потреба в трудових кадрах. Як наслідок, реалізація одного з найбільш важливих завдань системи освіти – підготовка кадрів для національного господарства – перетворюється на продукування безробітних спеціалістів» [6; 9]. А також виділяють погіршення фінансування освітньої галузі, зниження престижності освіти та освіченості, погіршення демографічної ситуації та інше.

Щодо категорії прав людини, то історично і логічно вона пов'язана з ідеєю соціального захисту особистості, але реально – це довільне перерахування правил поведінки індивіда перед суспільством і навпаки, менторствування суспільства з приводу «зобов'язання» його громадян. Таке собі, звичайне начотництво обов'язків: знати – потрібно, виконувати – хто як забажає. Бюрократична регламентація поведінки громадян в поєднанні з примітивною психологією заздрощів, вкоренили в масовій свідомості підозріле і вороже відношення до тих індивідуальних особливостей, які зачіпають чийсь інтереси.

Деіндивідуалізація суспільного життя суперечить основам філософії. Не випадково з 70-х років минулого сторіччя в суспільствознавстві та філософії виник жвавий інтерес до проблем особистості. Аксиологічне акцентування індивідуально-особистісного начала, в умовах бюрократизації суспільства, демонстративно відповідало належним зарядом на примхливу критику можновладців.

Супутники деіндивідуалізації – гіпертрофоване почуття власного безсилля, та, щільно пов'язана з ним, соціальна апатія. Дане неминуче відбивалось на громадській кишені, але чиновники цим ніколи не опікувались і тепер не бентежаться. Якщо не вдається реалізувати власну індивідуальність, то виходить, що все, що доводиться робити, з подібним успіхом здатен зробити інший.

Будь-який суспільно вагомий наслідок вимагає, безумовно, колективних зусиль, організованості, дисципліни, та жодне колективне дійство неможливе без індивідуальної ініціативи, унікальної енергії окремої особистості. Однак, аксіологія спокою та інерції почала переважати над цінностями оновлення. Нове, незвичне викликало підозру, ревності, несприйняття. Непохитність авторитетів, страх новизни затвердились в науці, особливо в суспільствознавчих дисциплінах.

Раніше індивід охрещувався «летуном», якщо довго не працював на одному підприємстві, тепер пошуки себе вже не мають такого суворого осуду, пасивність стала невивіжною, якість праці, професійність – очолили перші місця і це відряджує. Часи і правила змінилися, але суспільна думка не встигає за подібними темпами, розбрід в оцінюванні подій в нашому сучасному суспільстві величезний. Даний розбрід посилюється ще й процесом глобалізації, який набрав величезних обертів та захопив всі сфери життєдіяльності. Ф.Андрушкевич визначає глобалізацію «багатовимірним процесом, у якому одночасно відбуваються і гомогенізація, і гетерогенізація культурних просторів, і глобалізація, і локалізація, що вимагає від освіти і підготовки наступного покоління до життя у «глобальному помешканні», і збереження його національної ідентичності, поєднання традиційної культури з модерною. Означені аспекти глобалізації ставлять нові виклики перед національною освітньою системою, однак, за умов адекватного та компетентного реформування освітньої галузі можуть стати можливістю для розвитку держави в цілому, посилення її позицій на глобальній арені» [2; 68].

Сприйматимемо суспільні процеси сьогодення як перехідний період, навіть попри те, що супернику зараз модно приписувати негативні моральні якості, як і раніше, тільки негатив перемістився в інші сфери: від казнокрадства до іншої сексуальної орієнтації і наркоманії. Однак, у сучасному світі неможливо передбачити наслідків подій, що розгортаються, та виробити чітких рекомендацій в діях [4]. Консервативно-охоронна моральна система для суспільства взагалі зручна. Зазвичай, долати її теж доводиться знизу. Сміливим особистостям нелегко завжди, та через певний час кількісне зростання прихильників доводить свої ідеї до загалу.

Втім, існує також і «філософія втечі» від дійсності, прихильників тут менше, але достатньо, щоб звернути на цей ареал увагу. Ці індивіди знижують свої соціальні прагнення до мінімуму, шукають інші шляхи самореалізації: певні «хобі», езотерика, колекціонування, пияцтво, розпушта, наркотики. Шляхи інколи принципово різні, а загальна риса – втеча від реальності.

Сучасний суспільний вакуум ініціативних людей – майже катастрофічний. «І це тоді, коли на більшості підприємств цивілізованих країн конструктивна ініціатива є чи не найсуттєвішим показником ставлення робітника, інженера, менеджера до праці» [3; 161]. Іноземці зауважують, що гроші у нас «валяються під ногами», а бажаючих їх здобувати, працювати – недостатньо, суспільство зубожіє в багатій країні і це не може не дивувати. Безумовно, потрібно змінювати закони, робити їх прозорими, стаціонарними, а не амбулаторними вказівками, та правилами, що змінюються кожен день і за якими услідкувати взагалі неможливо. Пасивна поведінка людини – це розплата за минулий «колективізм» і постійний обман громади. Принцип колективізму конструктивно поступово також значно деформувався, замінявся

формалізмом, номіналізмом і в тій частині, де його позитивні риси повинні спрацьовувати – так само втратив позиції.

Характер соціального функціонування пов'язаний з особливостями когнітивної поведінки суб'єктів. Філософи давно вже теоретично і експериментально відстежують два протилежних стиля мислення: *відкритий*, гнучкий, творчий, конвергентний; і другий – *закритий*, жорсткий, догматичний, дивергентний, авторитаристський. Якщо перший стиль має рухливі форми, лабільний, прагне за готовими формулами побачити і проаналізувати проблеми, то інший – навпаки, не бажає сприймати ніякої нової інформації, засвоєні стереотипи зруйнувати нікому не дозволяє.

Стиль мислення конкретної людини залежить від різноманітних факторів: природних здібностей, інтелекту, глибини навчання і якості виховання, характеру трудової і суспільної діяльності, нормативних приписів культури, географії, інших побутових «дрібничок». Співвідношення всіх складових є проблематичним. Самостійне мислення, як і потреба у свободі та самоуправлінні, формуються в процесі вільної діяльності, як на теренах навчання, так і у вихованні, трудовій діяльності.

Творче мислення передбачає наявність варіантів, як при виборі вчинків, так і щодо уподобання певних інформаційних моделей. Догматичний стиль навчання, розрахований переважно на передачу та засвоєння готових знань, орієнтований зазвичай на моделі, де тільки одна відповідь вірна, інші – помилкові, що формує чорно-біле сприйняття. Людина, яка звикла до директивного мислення і схоплює лише цей стиль, переконана, що позитивна відповідь безваріантна.

У відносно простих ситуаціях і завданнях подібна логіка цілком правомірна. Однак, в більш складних обставинах, директивність заводить в глухий кут. Тенденція поглиблюється неспівпадінням – потік інформації все наявніше персоналізується, частіше той, хто говорить, пише, наполягає на чомусь – стає важливішим того, про що говориться.

Авторитарне мислення поєднує поважливо-некритичне відношення до влади. Владне джерело інформації закріплює ці «рефлекси» і все, що суперечить звичній і відомій схемі, блокується свідомістю. Такі завдання мають всі добре напрацьовані пропагандистські технології, в основу яких покладено звичайне бомбування людської психіки «за темниками». Сила моральної свідомості в категоричності та універсальності головних її постулатів. Але, якщо екологічні, економічні і політичні проблеми обговорюються лише в моральних термінах, це означає, що проблема забалакується, а практично нічого не робиться і не зміниться.

Для того, щоб засвоїти ази моральності, дитину змалку треба навчити мислити альтернативно: добро – зло, гарне – погане, те, що стверджує життя – або заперечує його. Іншого для позитивної моральності в суспільстві не існує. Якщо юна особистість не засвоїть елементарних норм моралі як безумовних, категоричних імперативів, на рівні «інакше не можу», мріяти про істинність її моральності марно. Проте, мораль не зводиться виключно до системи заборон і приписів, це більш тонка і багатогранна гра поведінки і вчинків, які повсякденно впливають на свідомість дитини опосередковано. Контекст, наслідки, мотиви вчинків, результати бесід – повинні осмислюватись весь час, щоб потім не доводилось виправляти так звані помилки виховання. Завжди для вихователя існує складність вибору інструментарію впливу.

Моральна людина вимоглива насамперед до себе, толерантна до інших, але вибаглива, коли справи мають негатив, і не пасивна, намагається втрутитись в обставини, пом'якшити гострі моменти, скорегувати агресію. Стиль мислення, безумовно, особистісний, але вплив ситуації на етичність інколи досить суворий. Доводиться діяти в інший час гуртом, взаємно контролюючи дійсність і один одного, відстежуючи адекватність вчинків і поведінки.

Етичний максималізм здатний утримати особистість від морального падіння, хоч для конструктивної суспільної діяльності вимагається дещо вагомніше.

Соціально-політична атмосфера в нашому суспільстві складна, суперечлива, межа моральності дуже нестабільна, як і параметри, якими намагаються оперувати «іміджмейкери». Суспільну активність і ініціативу модно обговорювати, пропагувати, але її ще й слід забезпечувати матеріальною базою і моральною підтримкою оточення.

В суспільстві спостерігається ще одне явище, яке психологи називають підлітковим синдромом. Підліткове мислення відрізняється, як відомо, максималізмом, нетерпимістю. Ці риси сьогодні помічаються і серед дорослих. Підлітковий синдром містить значну порцію негативізму і нігілізму. Юному індивіду простіше усвідомити те, що йому не подобається, ніж оцінити те, що до вподоби і пояснити йому, чому це саме так і чому саме цього він бажає.

Філософські механізми соціальної інерції, про які згадувалось вище, не є особливою специфікою саме нашого суспільства, чи епохи. У певному смислі всі вони універсальні.

Особливе значення має вивчення консервативних настроїв і пластів свідомості. «Консерватизм споконвічно існував як світоглядна орієнтація, тип соціального темпераменту, що тяжіє до стабільності, статичної усталеності, передбачуваності» [10; 296]. Соціальний консерватизм, зазвичай, у нас асоціюється з бюрократичним апаратом. Поряд з ним існує «грунтовний» традиціоналізм, що критикує дійсні і апокрифічні недоліки сучасного життя, з точки зору патріархальної системи цінностей. Інколи консерватизм це прояв тимчасової політичної виснаженості, захисна реакція на незвичні заклики і темпи суспільного розвитку. Невміння їх розрізнити і знаходити адекватні способи нейтралізації певних явищ – здатні культивувати соціальний песимізм.

Висновки. Компліментарно-раціоналістична модель людини, яка стала панівною в нашій філософії, замовчує ірраційні риси суспільної та індивідуальної свідомості. Деякі стереотипи та ідеї, які пристосували для себе націоналістичні та шовіністичні індивіди, не піддаються ґрунтовній критиці, і це небезпечно.

Вирощені в тепличній атмосфері бюрократичного чиновництва, люди часто розгублюються в атмосфері масового мітингу. Різниця між публікою і натовпом мало кому відома. Всім нам потрібен гарний соціально-політичний лікбез, скорочувати і спрощувати гуманітарні дисципліни нерозумно і навіть недалекоглядно, бо ніякого зиску в тому суспільство не матиме.

Джерела та література:

1. Законодавство України про освіту : за станом на 10 березня 2002 р. : зб. законів / Верховна Рада України. – К. : Парлам. вид-во, 2002. – 159 с. – (Бібліотека офіційних видань).
2. Андрушкевич Ф. Головні аспекти впливу глобалізації на розвиток освітніх процесів / Ф. Андрушкевич // Вища освіта України. – 2010. – № 3. – С. 64-69.
3. Андрущенко В. П. Сучасна соціальна філософія : курс лекцій / В. П. Андрущенко, М. І. Михальченко. – К. : Генеза, 1996. – 368 с.
4. Белл Д. Епоха розобченности : размышления о мире XXI века / Д. Белл, В. Иноземцев. – М. : Центр исследований постиндустриального общества, 2007. – 304 с.
5. Дзвінчук Д. Освіта в історико-філософському вимірі: тенденції розвитку та управління : монографія / Д. Дзвінчук. – К. : ЗАТ «Нічлава», 2006. – 378 с.
6. Зуєв В. Криза освіти: український контекст / В. Зуєв, В. Зуєва // Вища освіта України. – 2010. – № 2. – С. 7-13.
7. Іщенко Т. Без права на помилку / Т. Іщенко, М. Хоменко // Вища школа. – 2010. – № 11. – С. 47-56
8. Панчук Н. Політична готовність студентів : чинники зростання та стримування / Н. Панчук // Вища освіта України. – 2010. – № 2. – С. 80-84.
9. Словник іншомовних слів : 23000 слів та термінологічних словосполучень / уклад.: Л. О. Пустовіт та ін. – К. : Довіра, 2000. – 1018 с.
10. Філософський енциклопедичний словник / ред.: В. І. Шинкарук та ін. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.

Зиннурова Л.И.

УДК 7.016001

ИСКУССТВО, НАУКА: ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ И ПРОТИВОСТОЯНИЕ

В духовной жизни общества искусству, религии и науке принадлежат главные роли. Будучи связаны узами духовности, на каждом качественно-новом этапе общественного развития эти составляющие общественное сознание феномены обрастают связями, вступают в новые отношения.

Наша современность отличается усилением влияния и распространения этих трех важнейших духовных ингредиентов, и конечно же, все более отчетливо проявляется динамизм связей между ними как в количественном, так и в качественном аспектах.

При всей практически одинаковой значимости искусства, религии и науки для современного человечества, все-таки приоритет за наукой. Мы живем в условиях все убыстряющейся научно-технической и сопряженной с ней технологической революции во всех их конкретных проявлениях, мы – наследники и заложники Просвещения и Рационализма, несмотря на то, что основы и того и другого изрядно расшатаны и поколеблены усилиями иррационалистов, интуитивистов, сторонниками "философии жизни", да и самой жизнью. Несмотря на огромную подрывную работу против рационализма, он свои позиции не только сохраним, но временами и упрочил, правда, на более высоком уровне, и основную роль в этом сыграла наука, которая содержит в себе рациональность и как основание, и как средство, и как форму выражения. Более того, наука самым решительным образом повлияла на религию, и на искусство. Проблема взаимосвязи науки и религии очень деликатная и сложная; она требует особого и обстоятельного рассмотрения, которое не предусмотрено в предлагаемой работе.

А вот состояние взаимосвязи и взаимовлияния науки и искусства будет предметом анализа, не претендующего на исчерпывающую полноту и глубину, а скорее акцентирующего внимание на нем.

Некогда науки и искусства состояли в одном ряду духовно-творческой деятельности, не только принципиально не отличаясь друг от друга, но порою не различимые по нацеленности, по способам реализации, по роли в общественном развитии. Они были удивительно совместимыми и взаимно дополняли друг друга в творчестве вообще, в познании и преобразовании мира, в деле раскрытия творческого потенциала человека. Их родство и близость до неразличимости основывались на общности происхождения: они родились из синкретической, нерасчлененной деятельности людей на ранних этапах человеческой истории; их сплотила и объединила, связала между собой родственными узами первая форма духовного преобразования и мировоззрения – мифология. Другими словами, и в практике своего осуществления, и в плане отражения этой практики в общественном сознании науки и искусства просто обречены на общность и единение.

Но по мере разрастания объема науки и искусства, конкретизации и определения сфер их действия, которые все с большим трудом вмещались в поле деятельности человека как единое, неумолимо намечалось и осуществлялось их разделение. Неизбежна была дифференциация, коснувшаяся всех сфер человеческого бытия: и труда, и быта, и, разумеется, духовной жизни. Разделение дифференциация и